

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

NUTARIMAS

Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8 straipsnio penktosios dalies ir 19 straipsnio pirmosios dalies normų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai

Vilnius, 1996 m. lapkričio 12 d.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, susidedantis iš Konstitucinio Teismo teisėjų Egidijaus Jarašiūno, Kęstučio Lapinsko, Zigmo Levickio, Augustino Normanto, Vlado Pavilionio, Jono Prapiesčio, Prano Vytauto Rasimavičiaus, Teodoros Staugaitienės ir Juozo Žilio,

sekretoriaujant Daivai Pitrėnaitei,

dalyvaujant pareiškėjo – Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės atstovams Seimo nariams Andriui Kubiliui ir Vidmantui Žiemeliui,

suinteresuoto asmens – Seimo atstovui Seimo Valstybės ir teisės komiteto patarėjui Alfonsui Vileitai,

remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsnio pirmąja dalimi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pirmąja dalimi, viešame Teismo posėdyje 1996 m. spalio 23 d. išnagrinėjo bylą Nr. 8/96 pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos 1996 m. balandžio 2 d. įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir papildymo 211 straipsniu“ 1 straipsnio antrosios dalies, kuria 1991 m. birželio 18 d. įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8 straipsnis papildytas nauja penktąja dalimi, ir 2 straipsnio, kuriuo pakeista ir papildyta šio įstatymo 19 straipsnio pirmoji dalis, normos atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Konstitucinis Teismas

nustatė:**I**

Seimas 1996 m. balandžio 2 d. įstatymu „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir papildymo 211 straipsniu“ (Žin., 1996, Nr. 37-929) papildė įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ (toliau nutarime – Įstatymas) 8 straipsnį norma: „Jeigu pilietis pageidauja atstatyti nuosavybės teisę į gyvenamąjį namą (jo dalį, butą) natūra, o pagal šio straipsnio antrąją dalį šis gyvenamasis namas (jo dalis, butas) negali būti grąžintas natūra, meras (valdyba) ar valstybės institucija apie tai raštu informuoja pilietį ir pasiūlo pasirinkti šio straipsnio ketvirtojoje dalyje nurodytą išpirkimo būdą. Jeigu pilietis per tris mėnesius nuo pasiūlymo gavimo dienos nepasirenka gyvenamojo namo (jo dalies, buto) išpirkimo būdo, meras (valdyba) ar valstybės institucija priima sprendimą išpirkti gyvenamąjį namą, jo dalį (butą) už pinigus ir vertybinius popierius.“ Įstatymo 19 straipsnio pirmoji dalis buvo pakeista ir papildyta norma: „Šio įstatymo 18 straipsnio pirmojoje, antrojoje ir trečiojoje dalyse nurodytos institucijos turi išnagrinėti piliečių prašymus ir priimti sprendimus dėl nuosavybės teisės atstatymo (išskyrus dėl nuosavybės teisės atstatymo į žemę ir mišką) per 3 mėnesius nuo dokumentų, įrodančių nuosavybės teisę, pateikimo dienos.“

II

Pareiškėjas – Seimo narių grupė prašo ištirti, ar minėtosios normos ta apimtimi, kuria keičia nuosavybės teisių į gyvenamuosius pastatus atstatymą natūra sąlygas ir tvarką, atitinka Konstituciją.

Prašyme pareiškėjas nurodo, jog ginčijama 8 straipsnio nuostata gyvenamųjų pastatų, kuriuose šiuo metu gyvena nuomininkai, susigrąžinimą natūra praktiškai padaro neįmanomą, nes Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkte nustatyta, kad „gyvenamieji namai, jų dalys, butai grąžinami natūra kiekvienu iš šių atvejų, jeigu: [...] 4) grąžintuose namuose, jų dalyse, butuose gyvenantiems nuomininkams yra suteiktos kitos gyvenamosios patalpos, atitinkančios Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 358 straipsnio reikalavimus“.

Pagal ginčijamo 19 straipsnio nuostatą „institucijos turi išnagrinėti piliečių prašymus ir priimti sprendimus dėl nuosavybės teisės atstatymo (išskyrus dėl nuosavybės teisės atstatymo į žemę ir mišką) per 3 mėnesius nuo dokumentų, įrodančių nuosavybės teisę, pateikimo dienos“, priimant sprendimą dėl nuosavybės teisių atstatymo į gyvenamąjį pastatą reikia priimti sprendimą, ar pastatą galima grąžinti natūra, ar, jei nėra tokios galimybės, reikia buvusiam savininkui turėti nuosavybę kompensuoti. Jeigu grąžinamame pastate gyvena nuomininkai, sprendimą priimančios

institucijos turi priimti ir sprendimą, ar per šiuos 3 mėnesius jos gali aprūpinti nuomininkus kitomis gyvenamosiomis patalpomis.

Pareiškėjas teigia, jog ginčijamose Įstatymo 8 straipsnio nuostatose išdėstyta besąlygiška mero (valdybos) ar kitos valstybės institucijos prievolė reiškia, kad gyvenamieji namai, kuriuose gyvena nuomininkai, yra nebegražinami savininkams, nes jokia institucija, priimanti sprendimus dėl nuosavybės teisių atstatymo, per 3 mėnesius negali aprūpinti nuomininkų gyvenamuoju plotu.

Pareiškėjo nuomone, tokia nuostata prieštarauja ginčijamam įstatymu taip pat papildytai Įstatymo 21 straipsnio penktajai daliai, kurioje nustatyta, kad „gyvenamąją patalpą asmeniui, kuris gyvena gražinamame savininkui gyvenamajame name (jo dalyje ar bute), suteikia atitinkamo miesto, rajono savivaldybė pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės parengtą ir įgyvendinamą programą. Kiekvienų metų valstybės biudžete numatomos lėšos tokioms programoms įgyvendinti“. Tokios programos įgyvendinamos per ilgą laiką ir negali būti įgyvendintos per tris mėnesius. Tačiau pagal ginčijamas įstatymo nuostatas savivaldybių merai (valdybos) ar valstybės institucijos privalo priimti sprendimus dėl nuosavybės teisių atstatymo į gyvenamuosius pastatus, neatsižvelgdami į minėtų programų įgyvendinimą. Vadinasi, nuosavybės gražinimas natūra tampa priklausomas ne nuo objektyvių galimybių (valstybės ekonominio pajėgumo), o nuo subjektyvių veiksnių: kada buvo pateikti dokumentai, įrodantys nuosavybės teisę, kiek konkrečioje savivaldybėje yra likusių laisvų gyvenamųjų patalpų, kurios gali būti pasiūlytos nuomininkams, gyvenantiems gražintinuose pastatuose, ir pan. Taigi valstybė netenka galimybės įgyvendinti savo pagrindinę prievolę derinti įvairių socialinių grupių (savininkų ir nuomininkų) skirtingus interesus.

Pareiškėjas teigia, kad įstatymų leidejas, faktiškai panaikindamos galimybę įgyvendinti ilgalaikes valstybės programas, pagal kurias nuomininkai, gyvenantys gražinamuose gyvenamuosiuose namuose, būtų aprūpinami tinkamu gyvenamuoju plotu, panaikino ir galimybę asmenims, norintiems atstatyti nuosavybės teises į gyvenamąjį pastatą, kuriame gyvena nuomininkai, atstatyti šias teises susigrąžinant nuosavybę natūra. Tai pažeidžia Konstitucijos 23 straipsnyje išdėstytą nuosavybės teisės apsaugos principą, kurį Konstitucinis Teismas yra ne kartą komentavęs. Pareiškėjo nuomone, šiuo atveju visuomenės poreikis yra suderinti savininkų ir nuomininkų interesus, tai turi būti daroma valstybės pajėgomis per abiem pusėms žinomą laiką, o ne nedelsiant ir besąlygiškai patenkinti vienos pusės interesus.

Pareiškėjas nurodo, kad analogišką poziciją Konstitucinis Teismas yra išdėstęs ir 1995 m. gruodžio 22 d. nutarime: „Atstatant nuosavybės teises į gyvenamuosius namus, jų dalis ar butus, galimi įvairūs buvusio savininko ir nuomininko teisių apsaugos derinimo būdai. [...] Kitų gyvenamųjų patalpų suteikimas nuomininkams, gyvenantiems gražintinuose namuose, yra įstatymų vykdymo, valstybės ekonominio pajėgumo ir savininkų galimybių problema. Kad ji, kaip ir buvusių

savininkų ir jų namuose gyvenančių nuomininkų santykių problema, būtų išspręsta, Vyriausybė turi parengti atitinkamas programas (Įstatymo 21 straipsnio penktoji dalis, Gyventojų apsirūpinimo gyvenamosiomis patalpomis įstatymo 14 straipsnis). Programų įgyvendinimas yra ekonominis klausimas, sprendžiamas svarstant, tvirtinant ir vykdant biudžetą.“

Pareiškėjas taip pat pažymi, jog Konstitucinis Teismas tame pačiame nutarime konstatavo ir tai, kad „buvusiam savininkui pageidaujant susigrąžinti namą, jo dalį ar butą natūra, nuomininko teisinė padėtis nesikeičia, tačiau jis neturi teisės privatizuoti šios nuomojamos gyvenamosios patalpos“. Pareiškėjo manymu, nuomininko interesai negali būti pažeisti, juos gina tas pats įstatymas. Nuomininkui sudaroma galimybė privatizuoti tas patalpas, kurios jam bus vėliau suteiktos. Tuo tarpu buvusio savininko interesas susigrąžinti pastatą natūra yra pažeidžiamas, nes jo įgyvendinimas pasidaro priklausomas nuo neįvykdomų sąlygų: ar gali Vyriausybė rasti pakankamai lėšų, kad visoje Lietuvoje vienu metu visi grąžinamuose pastatuose gyvenantys nuomininkai faktiškai per 3 mėnesius būtų aprūpinti kitomis gyvenamosiomis patalpomis?

Pareiškėjas daro išvadą, kad įstatymų leidėjas turėtų nustatyti savivaldybėms ar kitoms institucijoms ne prievolę nedelsiant pripažinti gyvenamąjį pastatą, kuriame gyvena nuomininkai, negrąžinamą ir ne prievolę buvusiam savininkui nedelsiant pasirinkti nuosavybės kompensavimo būdą, o prievolę savivaldybėms per tam tikrą laiką, įgyvendinant Vyriausybės parengtą programą, aprūpinti nuomininkus, gyvenančius grąžintiname pastate, kitu gyvenamuoju plotu.

Teismo nagrinėjimo metu pareiškėjo atstovai akcentavo, kad atstatant nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą pagrindinė nuostata yra teisingumas. Teisingumas suprantamas kaip interesų pusiausvyra, šiuo konkrečiu atveju – buvusių savininkų ir nuomininkų, gyvenančių grąžintinuose namuose, interesų suderinimas. Svarbiausias savininko interesas yra susigrąžinti nekilnojamąjį turtą natūra, o nuomininko – gauti ir privatizuoti kitas gyvenamąsias patalpas, atitinkančias savininkui grąžinamąsias. Šių interesų suderinimas objektyviai priklauso nuo ekonominių valstybės galimybių. Dėl to yra nemoralu ir neteisiška turto grąžinimo ar kompensacijos skyrimo klausimą išspręsti per tris mėnesius, tuo labiau kad kompensacija išmokama per 10 metų, o biudžetas formuojamas metams, bet ne trims mėnesiams.

Pareiškėjo atstovai neginčijo nuomininko, gyvenančio grąžintiname name, teisės į kitas gyvenamąsias patalpas, atitinkančias įstatymo reikalavimus. Tačiau Įstatyme numčius per tris mėnesius išspręsti turto grąžinimo natūra ar turto vertės kompensavimo klausimą, per tokį trumpą laiką tikrai negalint atstatyti nuosavybės teisių natūra, buvusiam savininkui paskyrus kompensaciją būtų nesilaikoma interesų suderinimo principo. Pareiškėjo atstovai taip pat mano, kad ši Įstatyme numatyta procedūra prieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui. Yra pažeidžiamas asmenų

lygiateisiškumas, nes teisių įgyvendinimas priklauso nuo konkrečios savivaldybės ekonominio pajėgumo, nuo to, kiek laisvų gyvenamųjų patalpų tuo metu yra jos žinioje.

Pareiškėjo atstovų nuomone, sprendžiant šią problemą reikėjo sudaryti nuomininkų, kurie gyvena savininkams gražinamuose namuose ir kuriuos reikia aprūpinti gyvenamosiomis patalpomis, eilę. Jiems per 10 metų valstybės lėšomis turi būti suteiktos kitos gyvenamosios patalpos, jų nuomojamos patalpos negali būti privatizuotos, o savivaldybė ar kita valstybinė institucija priima sprendimą grąžinti savininkams turtą natūra. Nuomininkų interesus saugo Įstatyme numatytos nuomininkų garantijos. Gyvenamųjų patalpų suteikimas nuomininkams turėtų būti prioritetinga biudžeto kryptis.

III

Atsakydamas į Konstitucinio Teismo raštą suinteresuotam asmeniui, Seimo Valstybės ir teisės komiteto pirmininkas Pranciškus Vitkevičius rengiant bylą teisminiam posėdžiui raštu paaiškino, kad Seimo nariai prašyme įsakmiai nenurodo, kokioms Konstitucijos nuostatomis (kokiems straipsniams) ginčijamos normos prieštarauja. Prašyme yra nuoroda į Konstitucijos 23 straipsnį, tačiau, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, kol nuosavybės teisės neatstatytos, asmenys, pretenduojantys į teisių atstatymą, nėra savininkai. Dėl to negalima teigti, kad ginčijamos nuostatos prieštarauja Konstitucijos 23 straipsniui. Komiteto pirmininkas nurodo, kad Įstatymo pradinė redakcija nebuvo tobula. Jį reikėjo keisti ir tobulinti atsižvelgiant į realias ekonomines ir socialines sąlygas, į Lietuvos žmonių atskirų grupių interesus. Ginčijamos pataisos buvo priimtos dėl šių priežasčių:

1) Ankstesnės Įstatymo normos buvo neapibrėžtos ir nuosavybės teisių atstatymo klausimo sprendimas nebuvo ribojamas terminu, o toks neapibrėžtumas neatitiko nei buvusių savininkų, nei nuomininkų interesų. Šį klausimą Seimas privalėjo spręsti dabar.

2) Sprendžiant nuosavybės teisių į išlikusius namus atstatymo klausimą buvo būtina atsižvelgti į ekonominę valstybės padėtį. Šiuo metu Lietuvos Respublika nepajėgi visų nuomininkų, gyvenančių namuose, į kuriuos turi būti atstatytos nuosavybės teisės, aprūpinti gyvenamuoju plotu pagal Civilinio kodekso 357 straipsnį. Taip pat nėra lėšų iš karto sumokėti buvusiems savininkams visą jiems priklausiusių namų (butų) kainą.

Komiteto pirmininkas mano, kad ginčijamo įstatymo nuostatos neprieštarauja Konstitucijai.

Suinteresuoto asmens atstovas teismo nagrinėjimo metu paaiškino, kad, jo nuomone, ši Įstatymo pataisa yra ydinga nuo pat priėmimo, nes nenustatė anksčiau pateiktų prašymų atstatyti nuosavybės teises nagrinėjimo tvarkos. Daugelis prašymų turėjo būti išnagrinėti iš karto, tik priėmus šią pataisą. Suinteresuoto asmens atstovas taip pat akcentavo, kad kol nuosavybės teisės buvusiems savininkams neatstatytos, jie dar nėra savininkai. Taigi jų teisių negalima ginti remiantis

Konstitucijos 23 straipsniu, todėl ginčijamos Įstatymo normos negali prieštarauti Konstitucijos 23 straipsniui.

Suinteresuoto asmens atstovo nuomone, ginčijamos Įstatymo normos nepažeidžia ir asmenų lygiateisiškumo principo, numatyto Konstitucijos 29 straipsnyje, nes lygiateisiškumas šiuo atveju gali būti pažeistas tik vykdant įstatymą ir priklausomai nuo to, kas ir kaip įstatymo numatytas normas vykdo. Tas pats pasakytina dėl asmenų lygiateisiškumo priimant įstatymo normas. Įstatymas keičiamas atsižvelgiant į besikeičiančias socialines-ekonomines aplinkybes, taip pat į aplinkybes, į kurias priimant įstatymą nebuvo atsižvelgta.

Konstitucinis Teismas

konstatuoja:

I

Privatinės nuosavybės teisės konstitucinio instituto atstatymas sietinas su Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. įstatymu „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“. Priimdamas įstatymą „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“, įstatymų leidėjas rėmėsi koncepcija, kad privatinės nuosavybės teisės konstitucinis institutas jau yra atstatytas ir kad jis turi būti realiai įgyvendintas. Kartu buvo įtvirtinta principinė nuostata, kad okupacijos metu pažeistų nuosavybės teisių gynimas reiškia, jog atstatomos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą visų pirma grąžinant jį natūra. Tik kai dėl atitinkamų sąlygų, išvardytų Įstatyme, neįmanoma grąžinti turto natūra, jis kompensuojamas buvusio savininko pasirenkamais Įstatyme nustatytais kitais būdais.

Atstatant nuosavybės teises į gyvenamuosius namus, jų dalis, butus Įstatyme neignoruojami teisėti nuomininkų interesai. Reguluojamasis teisės vaidmuo šiuo atveju reiškiasi tuo, kad yra derinama buvusių savininkų teisės ir teisėti nuomininkų interesai. Grąžinant namą buvusiam savininkui, nuomininkų interesai ginami aprūpinant juos kitomis gyvenamosiomis patalpomis. Vertinant ginčijamus Įstatymo papildymus dėl nuosavybės teisių į gyvenamuosius namus atstatymo, pirmiausia būtina atsižvelgti į teisinius šių interesų derinimo aspektus.

II

Seimas 1996 m. balandžio 2 d. įstatymu „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir papildymo 211 straipsniu“ papildė įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8 straipsnį tokia norma: „Jeigu pilietis pageidauja atstatyti nuosavybės teisę į gyvenamąjį namą (jo dalį, butą) natūra, o pagal šio straipsnio antrąją dalį šis gyvenamasis namas (jo dalis, butas) negali būti grąžintas natūra, meras (valdyba) ar valstybės

institucija apie tai raštu informuoja pilietį ir pasiūlo pasirinkti šio straipsnio ketvirtojoje dalyje nurodytą išpirkimo būdą. Jeigu pilietis per tris mėnesius nuo pasiūlymo gavimo dienos nepasirenka gyvenamojo namo (jo dalies, buto) išpirkimo būdo, meras (valdyba) ar valstybės institucija priima sprendimą išpirkti gyvenamąjį namą, jo dalį (butą) už pinigus ir vertybinius popierius.“ Įstatymo 19 straipsnio pirmoji dalis papildyta norma: „Šio įstatymo 18 straipsnio pirmojoje, antrojoje ir trečiojoje dalyse nurodytos institucijos turi išnagrinėti piliečių prašymus ir priimti sprendimus dėl nuosavybės teisės atstatymo (išskyrus dėl nuosavybės teisės atstatymo į žemę ir mišką) per 3 mėnesius nuo dokumentų, įrodančių nuosavybės teisę, pateikimo dienos.“

Ginčijami papildymai turi būti aiškinami kartu su kitomis Įstatymo normomis. Įstatymo 8 straipsnio antrojoje dalyje nustatyta, kuriais atvejais gyvenamieji namai, jų dalys, butai gražinami natūra. Įstatymo 8 straipsnio ketvirtojoje dalyje nustatyta, kad „visais kitais atvejais, nenurodytais šio straipsnio antrojoje dalyje, gyvenamieji namai (jų dalys, butai) negražinami natūra, o nuosavybės teisė atstatoma valstybei išperkant juos iš šio įstatymo 2 straipsnyje nurodytų asmenų šių pasirinkimu tokiais būdais: [...]“. Susiejus ginčijamus Įstatymo papildymus su šiomis normomis galima suprasti, kad minėti papildymai gali būti taikomi ir kai kuriems Įstatymo 8 straipsnio antrojoje dalyje išvardytiems gyvenamųjų namų, jų dalių, butų gražinimo natūra atvejams.

Pareiškėjas prašyme ir jo atstovai teismo nagrinėjimo metu ginčijamų papildymų ydingumą interpretavo juos siedami su Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto norma, t. y. kad jei pilietis pageidauja susigrąžinti gyvenamąjį namą natūra tuo atveju, kai jame gyvena nuomininkai, jam siūloma atstatyti nuosavybės teises valstybei išperkant iš jo gyvenamąjį namą Įstatyme numatytais būdais. Jeigu buvęs savininkas nepageidauja, kad nuosavybės teisės būtų atstatytos išpirkimo būdu arba jei jis siūlomo išpirkimo būdo per 3 mėnesius nepasirenka, bet nori susigrąžinti gyvenamąjį namą natūra, institucija, nagrinėjanti piliečio prašymą atstatyti nuosavybės teises, privalo priimti sprendimą išpirkti turtą prieš buvusio savininko valią. Toks terminas yra nerealus, nes per labai trumpą laiką visų nuomininkų neįmanoma aprūpinti kitomis gyvenamosiomis patalpomis, kaip ir buvusiems savininkams negalima išmokėti kompensacijų už negražinamus gyvenamuosius namus. Pareiškėjo ir jo atstovų nuomone, ginčijamais Įstatymo papildymais paneigiama galimybė atstatyti nuosavybės teises į gyvenamuosius namus natūra.

Taigi Konstitucinis Teismas ginčijamus Įstatymo papildymus ir vertins ta apimtimi, kuria jie yra susiję su Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punktu, t. y. su buvusių savininkų galimybėmis susigrąžinti gyvenamuosius namus, jų dalis, butus natūra tuo atveju, kai juose gyvena nuomininkai.

III

Teisės norma, kuria valstybė prisiima atitinkamą įsipareigojimą, – šiuo atveju aprūpinti nuomininkus, gyvenančius buvusiems savininkams gražintinuose namuose, jų dalyse, butuose,

atitinkamomis gyvenamosiomis patalpomis, – turi būti paremta materialiniais ir finansiniais ištekliais. Priešingu atveju teisės norma tampa neveiksminga, ja negalima pasinaudoti (*ius nudum*).

Įstatymo 21 straipsnio penktojoje dalyje nustatyta, kad gyvenamąją patalpą asmeniui, kuris gyvena gražinamame savininkui gyvenamajame name, jo dalyje ar bute, suteikia atitinkamo miesto, rajono savivaldybė pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės parengtą ir įgyvendinamą programą ir tam kiekvienų metų valstybės biudžete yra numatomos lėšos. Vykdydama Įstatymą, Vyriausybė 1992 m. spalio 27 d. priėmė nutarimą Nr. 805 „Dėl gražintinų savininkams gyvenamųjų namų nuomininkų aprūpinimo butais programų“. Jame numatytos materialinės ir finansinės priemonės, skirtos aprūpinti nuomininkams kitomis gyvenamosiomis patalpomis iki 2000 metų ir vėliau.

Be šių garantijų, nuomininkams taip pat yra numatyta teisė į valstybės paramą (Lietuvos Respublikos gyventojų apsirūpinimo gyvenamosiomis patalpomis įstatymo 9 straipsnio pirmosios dalies 2 punktas ir 14 straipsnis), teisė į kitą tinkamai įrengtą gyvenamąją patalpą (Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punktas, Civilinio kodekso 356 straipsnio pirmoji dalis), teisė išsipirkti suteiktas kitas gyvenamąsias patalpas panaudojant deponuotas valstybės vienkartinės išmokas (investicinius čekius) bei kitas tikslines kompensacijas (Įstatymo 211 straipsnis, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl valstybės vienkartinių išmokų bei kitų tikslinių kompensacijų panaudojimo“ 2 straipsnis) ir kitos garantijos (Įstatymo 21 straipsnio šeštoji–aštuntoji dalys).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, jog atstatant nuosavybės teises būtina suderinti tiek buvusių savininkų ir visuomenės interesus (1994 m. gegužės 27 d. ir 1995 m. kovo 8 d. nutarimai), tiek buvusių ir esamų to paties turto savininkų, taip pat nuomininkų, gyvenančių gražintinuose namuose, teisėtus interesus (1994 m. birželio 15 d. ir 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimai).

Pagal ginčijamus Įstatymo 8 ir 19 straipsnių papildymus buvę savininkai netenka teisės susigrąžinti gyvenamuosius namus, jų dalis, butus natūra. Taigi nauja teisės norma nederinami tam tikrų socialinių grupių – buvusių savininkų ir jų namuose, jų dalyse, butuose gyvenančių nuomininkų interesai. Priešingai, kai buvęs savininkas pageidauja susigrąžinti turtą natūra, yra nustatytas nuomininko interesų gynimo pirmumas, o tai nesiderina su konstituciniu nuosavybės teisės gynimu.

IV

Teisės teorijoje ir teisės aktų taikymo praktikoje laikomasi principo, kad materialinės teisės normos turi pirmumą procesinių teisės normų atžvilgiu. Pastarosios paprastai yra tarnybinio pobūdžio, t. y. jos yra skirtos materialinės teisės normoms įgyvendinti. Įstatymo 8 straipsnyje yra dvejopų teisės normų: materialinių, nustatančių sąlygas, kurioms esant atstatomos nuosavybės teisės (gyvenamasis namas, jo dalis, butas gražinamas natūra arba išperkamas), ir procesinių, nustatančių

tvarką, kuria atstatomos nuosavybės teisės, kai yra Įstatymo materialinėmis normomis nustatytos sąlygos.

Ginčijamos Įstatymo 8 straipsnio penktosios dalies nuostatos iš esmės vertintinos kaip procesinės normos. Tačiau remdamiesi jomis ir Įstatymo 19 straipsnio papildymu miesto (rajono) savivaldybės meras (valdyba) ar valstybės institucija (Įstatymo 18 straipsnio antroji dalis) privalo priimti sprendimą, kad buvusio savininko gyvenamasis namas, jo dalis, butas išperkamas tuo atveju, kai jame gyvena nuomininkai. Taigi procesinės teisės normos pagrindu užkertamas kelias buvusiam savininkui atstatyti nuosavybės teises susigrąžinant turtą natūra.

Konstitucinis Teismas jau yra tyręs Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto normos, kad gyvenamieji namai, jų dalys, butai grąžinami natūra, jeigu „grąžintinuose namuose, jų dalyse, butuose gyvenantiems nuomininkams yra suteiktos kitos gyvenamosios patalpos, atitinkančios Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 358 straipsnio reikalavimus“, atitikimą Konstitucijai. Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarime yra konstatuota, kad nuomos sutartis su nuomininku gali būti nutraukta ir nuomininkas iškeldinamas iš gyvenamosios patalpos, kai įvykdoma Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto sąlyga – jam suteikiama atitinkama gyvenamoji patalpa. Tik kai įvykdoma ši sąlyga, buvęs savininkas gali susigrąžinti gyvenamąjį namą, jo dalį, butą natūra.

Kaip minėta, nuosavybės teisių atstatymo natūra įvykdymo laikotarpį iš esmės sąlygoja įstatymų nustatytos garantijos ir nuomininkų aprūpinimo kitomis gyvenamosiomis patalpomis programa. Tačiau Įstatymo 8 straipsnio penktosios dalies norma imperatyviai nustatomas konkretus trijų mėnesių terminas nuo pasiūlymo pasirinkti gyvenamojo namo, jo dalies, buto išpirkimo būdą gavimo dienos. Jeigu pilietis, pageidaujantis susigrąžinti gyvenamąjį namą, jo dalį, butą natūra, esant Įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto sąlygai, per nustatytą terminą nepasirenka išpirkimo būdo, institucijos, nagrinėjančios piliečių prašymus atstatyti nuosavybės teises, administracine tvarka privalo priimti sprendimus (Įstatymo 19 straipsnio pirmoji dalis) atstatyti nuosavybės teises, bet tik išperkant iš buvusių savininkų gyvenamuosius namus, jų dalis, butus. Tokia norma yra pakeista principinė Įstatymo nuostata, kad atstatant nuosavybės teises pirmenybė teikiama turto susigrąžinimui natūra. Tai, kad minėtais nepamatuotai trumpais terminais faktiškai nutraukiamas nuosavybės teisių atstatymo susigrąžinant gyvenamuosius namus, jų dalis, butus natūra procesas, neatitinka konstitucinių nuosavybės teisių gynimo nuostatų.

V

Pažymėtina, kad asmenys, kuriems atstatomos nuosavybės teisės į gyvenamuosius namus, jų dalis, butus, kai juose gyvena nuomininkai, iki ginčijamų Įstatymo pataisų priėmimo turėjo galimybę juos susigrąžinti natūra ir šių teisių įgyvendinimo neribojoti konkrečius terminai. Esant

tokioms sąlygoms, dalis buvusių savininkų jau yra susigrąžinę gyvenamuosius namus, jų dalis, butus natūra. Tuo tarpu ginčijamais Įstatymo 8 ir 19 straipsnių papildymais valstybinio valdymo institucijos įpareigojamos per labai trumpą laiką išspręsti nuosavybės teisių atstatymo problemą. Taip faktiškai yra nutraukiamas nuosavybės teisių atstatymo procesas Įstatyme nustatytu pagrindiniu būdu – grąžinant gyvenamąjį namą, jo dalį, butą natūra. Buvę savininkai, kurie dar nesusigrąžino gyvenamųjų namų, jų dalių, butų natūra, esant minėtiems ginčijamiems Įstatymo papildymams iš esmės praranda galimybę atgauti juos. Tai traktuotina kaip Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas.

Remdamasis išdėstytais motyvais, Konstitucinis Teismas daro išvadą, kad ginčijami Įstatymo 8 ir 19 straipsnių papildymai prieštarauja Konstitucijos 23 ir 29 straipsniams.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsniu, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 53, 54, 55 ir 56 straipsniais, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

nutaria:

Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8 straipsnio penktosios dalies ir 19 straipsnio pirmosios dalies normos ta apimtimi, kuria yra paneigta šio įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkte nustatyta buvusių savininkų galimybė natūra susigrąžinti gyvenamuosius namus, jų dalis, butus, kai juose gyvena nuomininkai, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 ir 29 straipsniams.

Šis Konstitucinio Teismo nutarimas yra galutinis ir neskundžiamas.

Nutarimas skelbiamas Lietuvos Respublikos vardu.

Konstitucinio Teismo teisėjai:

Egidijus Jarašiūnas

Kęstutis Lapinskas

Zigmas Levickis

Augustinas Normantas

Vladas Pavilionis

Jonas Prapiestis

Pranas Vytautas Rasimavičius

Teodora Staugaitienė

Juozas Žilys